

YER KİMLİĞİ İNŞA ETMEDE “İSTİKLÂL MARŞI”

Emre ARACI*

Giriş

Kavram Alanı: Mekân, Yer ve Yer Kimliği

Mekân ve Yer

Mekân, somut ya da soyut düzlemde bir düşünceyi ifade etse de bugün için öne sürülen tezlerde dolaylı bir anlam alanına sahiptir. Bu anlam alanının merkezinde ise hiç şüphesiz insan ve onun etkileşimleri yer almaktadır. Tarih boyunca bir mekâna sahip olma ihtiyacı sırasıyla yer kavramının oluşmasına sonra da manevi bir anlam taşıyan yurt kavramının meydana gelmesine evrilir. Bu doğrultuda mekânın insan karakteri üzerinde doğrudan etkisinin olduğu muhakkaktır. Mekânın bir hafıza ya da duygusal bir alan olmasına sebebiyet veren gücün bireyden topluma geniş bir inceleme alanına sahip olduğu açıktır.

Mekânın bir tür imge olduğu gerçeğinden yola çıkıldığında yer kavramının bu imgenin somutlaştırılması olduğu sonucuna varılabilir. Nitekim Türk Dil Kurumunun yayımladığı *Güncel Türkçe Sözlük*'te iki kavram birbirinden keskin çizgilerle ayrılmamış ancak yer kavramının ifade ettiği anlam alanı daha geniş bir bakış açısıyla ele alınmıştır.** İngilizcede her iki kavram farklı değerlendirilmiştir.

“Mekân kavramına ilişkin tartışmalar 1970'ler sonrasında varoluş, yer, hafıza kavramlarını türetmiş; sonrasında da “yer” kavramının öncül bir şekilde tartışılmasına yol açmıştır. Mekân ve yer kavramları irdelendiğinde Türkçede böyle bir kavramsal ayrımın olmadığı oysa İngilizcede “space” ve “place” olarak net bir ayrım dikkati çeker. Mekân ve yer kavramları üzerine yapılan araştırmalara bakıldığında bazen mekân bazen de yer kavramının ön plana çıkarıldığı ya da yüceltiildiği dikkati çeker. Genellikle mimarlar, yazarlar, şairler estetik bir kavram olarak “yer hissi”ni kullanırlar ve onu tanımlamanın bir yolu olarak “yerin kişiliği” terimini kabul ederler.” (Usta 2020: 27)

* Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Doktora Öğrencisi, emrearaci20@gmail.com

** *Güncel Türkçe Sözlük*'te “mekân” kavramının üç farklı anlamı açıklanırken “yer” kavramında bu sayı on dörde çıkmıştır. Daha fazla bilgi için bkz. <https://sozluk.gov.tr/>

Yerin bir kişilik kazanması ya da kazandığı tartışmalarının sürdüğü dönemde ruh, his kavramlarının da sürece dâhil olması, tartışmayı çoklu bir zemine oturtmuştur. Heidegger, bu tartışmalarda mekânı matematiksel bir gerçeklik olmasının yanında varoluşsal bir bakışla yorumlar. Ona göre “yer; durağan bir yapı değil, canlı bir mekânizmadır. Bu canlılık, insanın var olma şeklini de ortaya koyar” (Heidegger 2018: 57). “Hayal gücünün kavradığı mekân, geometricinin ölçümüne ve düşüncesine teslim edilmiş kayıtsız bir mekân olarak kalmaz.” (Bachelard 2018: 28) diyen Bachelard da mekândaki bu yaşanmışlığa -yere- dikkati çeker.

Mekân tartışmalarının bir başka boyutu da onun algılanma şeklidir. Algılanan, tasarlanan, yaşanan olmak üzere üç boyut, bu tartışmalara yön verir. Mekân, benzerlikler ile kendisini var etmeye çalışırken yer, bunu öznel ve özel bir alana indirgeyerek bir tür ortaklaşma alanına çevirir. Bu doğrultuda ortaklıklara göndermelerde bulunarak bir tür bilinç elde etmeye çalışılacaktır. Bu bilincin sahipleri ise doğrudan toplumun kendisidir.

Yer Kimliği

Milletlerin var olma mücadelesi, çoğunlukla üzerinde uzlaşa sağlanan bir toprak parçasının üzerinde gerçekleşir. Bu amaç, zamanla ortak bir bilinci gündeme getirir. Bu bilinç, bir kimlik inşasıdır aynı zamanda. O kimliğe sahip olmak isteyen her bir fert; sadece biyolojik bağ değil, kültürel aidiyeti de önceler. Bu noktada Low ve Altman, yer kimliğinin kültürel temelini 6 kategoride açıklar:

“Aile yoluyla, kuşaklar boyunca aktarılan tarihsel boyut

Yerle, mekânla ilişkide kayıp ya da iradi olmayan ayrılışlar nedeniyle oluşan bağlantılar

Mülkiyet, her türlü edinme ve politik olan yoluyla oluşan ekonomik bağlantılar

Ruhsal veya mitolojik ilişkilerle bağlantılı kozmolojik çerçeve

Dinsel ve/veya seküler çerçeve ve kültürel olaylara katılım yoluyla gerçekleşen bağlantılar

Hikâyeler, söylenceler ve yer adlarıyla bağlantılı olarak ortaya çıkan anlatıya dayalı (narrative) çerçeve” (Göregenli 2010: 180-181)

Bu 6 kategori, yere bağlanma sonucunda meydana gelecek semboller dizisinin de temeli olacaktır. İnsanın toplumsal bir varlık olarak kendi kimliğini inşa etme süreci toplumla paralel ilerler. Bu kimliğin oluşmasında en önemli aşama mekânı kuşanacak olan insanın yer gerçekliğine olan inancıdır. Nitekim her bir birey geçmiş ve geleceği birlikte kavrayacak, ortak hedeflerle var olmaya çalışacaktır.

Yer Kimliği Oluşturmada “İstiklâl Marşı”

Milletler, ortaklıklara vurgu yapar. Bu ortaklık dilden kültüre, sembollerden yaşantılara kadar birçok alanı kapsar. Ortaklık duygusu böylece çoklu bir yapı üzerinde yükselir. Yazıldığı dönemin tarihi koşulları düşünüldüğünde *İstiklâl Marşı*’nın da bu unsurları tamamıyla kuşattığı görülebilir. Mekânın bir yurt tasavvuruna dönüşmesi, öne sürülen ortaklığın dirilmesine büyük katkıda bulunmuştur. Toplumsal hafıza, yurt üzerinde bir kimlik kazanarak kendisini var etmiş; şiirin güçlü duygusal tonu bu eserde tüm gücüyle hissettirilmeye çalışılmıştır.

Kişinin bir yer kimliği edinmesinde ilk durak, aile etkisiyle gerçekleştirilen ve aktarılan tarihsel boyuttur. Şair, birçok dizede bu tarihselliği tekrarlar. Söz konusu yer, tarih boyunca özgürlüğün hâkim olduğu her yerdir. Tarihselliğin yurt imgesiyle bulunduğu dizelerde “geçmiş” bitmiş bir zaman dilimini değil, canlı bir hafızayı simgeler.

...
Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım.

...
Bastığın yerleri “toprak!” diyerek geçme, tanı!

...
Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüdâ.

...
Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli.

...
Hakkıdır, hür yaşamış bayrağımın hürriyet;

...
Şair, bir taraftan özgür bir yurttan yaşamının bilincini taşıırken bir taraftan da geçmişi hatırlatarak ortak bir kimliğin hareket noktasını oluşturmaya çalışmıştır. Bu “tek vatan” üzerindeki tüm fertler, bastıkları toprağı tanımalı yani hatırlamalıdır. Ezelden ebede uzanan bir çizgide

millet, toprak parçasını yer hâline getiren amillere sıkı sıkıya bağlanmalıdır ona göre. Türkler, tarih boyunca bir başka toplumun boyunduruğunu kabul etmemiş, bunu da bir ideal olarak benimsemişlerdir. *Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım*, ifadesi geçmiş ve gelecek iddiasını sınırsız bir coğrafya üzerinde temellendirmenin önemli bir göstergesi olmuştur.

Bilinçli bir eyleme dayanmayan “topraktan kopuş ya da ayrılma” yer kimliği oluşturmada ikinci etkindir. İnsan; istemeyerek ayrıldığı ya da ayrılmak zorunda kaldığı toprak parçasını sık sık hatırlar, hatırlamalıdır. Bu hatırlamanın insan belleğindeki karşılığı ise kimi zaman silikleşir. Şair, bu silinmeyi önlemek adına milletine şöyle seslenmiştir:

...

Verme dünyaları alsan da bu cennet vatanı.

...

“Cennet vatan” olarak tabir edilen yerin dünya karşısındaki üstünlüğü bir kez daha tescil edilmiş olur. Ayrılma ya da kopma; bu hâliyle sonradan hatırlanması gereken bir eylem değil, düşünülmesi dahi istenmeyen bir kural niteliği taşımaktadır. Milletın zorunlu olarak vatanlarından ayrılmalarının henüz gerçekleşmediği bu şiirde yer, sonuç değil; uyarı anlamı taşır. Hatırlama, kaybedilmiş bir vatanın düşüncesi üzerine değil; tarihin farklı dönemlerindeki galibiyet ve mülkiyet duygularını içerir. Hafıza, bu noktada iradi olmayan yolla yurttan ayrılma düşüncesini reddeder.

Mülkiyet, sahip olma durumudur. Dil yoluyla aitlik hissi sahiplik ekleriyle sağlanır. Bu noktada *İstiklâl Marşı*, sahip olma davranışının hemen hemen her kıtada görüldüğü bir yapıdadır. İlk kıtada bayrak, yurdun göklerinde dalgalanan mülkiyet duygusunu karşılar:

...

O benim milletimin yıldızıdır parlayacak;

O benimdir, o benim milletimindir ancak.

...

Yurt, böylece sadece bir milletin bayrağının dalgalanacağı yer olarak kabul edilir. İlk kıtadaki mülkiyet duygusu, millet idealinin oluşmasında önemli bir başlangıç olarak karşımızdadır. Dördüncü kıtada Batı'nın çelik zırlı duvarının karşısına imanlı bir göğüs gibi duran sınır boyu yerleştirilmiştir. Tek dişli bir canavara benzetilen Batı medeniyetinin uluması, yüreği imanla dolu olan bu milleti korkutmamalıdır. Bayrak ve iman, yurdu mülk edinmenin en önemli unsurları olarak seçilir. Şair, eserini oluştururken bir yandan ortak hafızanın ürünlerini sembolize ederken bir yandan da bunları yer kimliği oluşturmada bir imkân olarak değerlendirmiştir. Sekizinci kıtada bayrak ve imanlı bir milletin sembolü olarak “ezan” seçilir. Nitekim ezan, hem içeriği hem de şekli itibarıyla ortaklık duygusu oluşturan bir başka unsurdur:

...

*Bu ezanlar -ki şehadetleri dinin temeli-
Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli.*

...

Sonsuza kadar yurt olarak düşünülen bu toprak parçasının üzerine İslam hayatının merkezinde yer alan ezanın yerleştirilmesi, mülkiyet oluşturmada sadece toprak parçasının değil, soyut kültürel varlığın da kullanıldığını gösterir.

Ruhsal ve dinî çerçeve, yer kimliğinin oluşturulmasında önemli bir diğer seçenektir. Toplumların millet olma sürecinde kendilerini ait hissettikleri kültürün ya da dinin hassasiyetlerini gözetmeleri muhakkaktır. *İstiklâl Marşı*, ilk kıtasından son kıtasına kadar bunu adım adım işlemiştir. Gücünü duygu birliğinden alan eser “Kahraman Ordumuza” hitabıyla yayımlanır. Bu noktada yurdu savunacak olan ve yine onu koruyacak olan Türk askeridir. Farklı bir noktadan bakıldığında Türk kültüründe her insan asker olarak dünyaya gelir. Böylece toplumun her bir ferdi bu kimliği üzerinde taşır. Eserin yayımlandığı 1921 yılı göz önünde bulundurulduğunda şartların da etkisiyle dinî çerçeve, tamamıyla asker bir millet olan Türklerin dinleri için yerlerini muhafaza ettikleri, etmeleri

gerektiği üzerinedir. Ancak böyle davranıldığında kurtuluş müjdesi verilecektir.

...

Arkadaş! Yurduma alçakları uğratma, sakın!

...

Doğacaktır sana vadettiği günler Hakk'ın...

...

İslam inancına göre Allah yolunda vatanları için savaşanlar öldüklerinde şehit kabul edilir. Bu noktada toprak altında yatan binlerce kefensiz asker, sıradan bir yere sahip değildir. Yerin cennet olarak algılanmasında bu bakış açısı etkili olmuştur. Nitekim şehit olanlar, cennete gider. Vatanın cennet olarak kabul edilmesi, tamamıyla İslam inancının bir yansımasıdır. şairin altıncı kıtadaki “Tanı!” ikazı böylece oluşturulacak yer kimliğinin dinî kısmına işarettir.

...

*Bastığın yerleri “toprak!” diyerek geçme, tanı!
Düşün altındaki binlerce kefensiz yatmanı.
Sen şehit oğlusun, incitme, yazıktır atanı,
Verme dünyaları alsan da bu cennet vatmanı.*

...

Böylece kastedilen yer, (toprak) dünya karşısında “özel, nitelendirilmiş, sahiplenilmiş, adlandırılmış, kabul edilmiş” bir inanç olarak benimsenmiştir. İnsan ve yer arasındaki bu duygusal bağın oluşmasında din, doğrudan bir etkiye sahip olmuştur. Öyle ki “başkası”nın ol(a)madığı bu yerde toprak altındakiler bile bu sevince ortak olacaktır.

“Bu istek gerçekteştiği takdirde hayatta kalanlarla birlikte şehitler, hatta -şayet varsa- onların mezar taşları bile sonsuz sevince kapılıp şükür secdesine kapanacaklardır. Mezar taşları bile canlanacaktır. Akif burada cansız varlıklara beşeri vasıflar yükler. Toprak altındaki şehitler âdeta yeniden hayat bulurlar ve yaralarından kanlı ama sevinç yaşları boşanır. Sevincin etkisi bu kadarla da kalmaz, toprak altındaki naaşları da bu sevince kapılarak mücerret ruhlar hâline dönüşürler.” (Kocakaplan 2011: 55)

Yeri merkeze alarak kültürel bir hafıza oluşturmayı başaran halk anlatıları, kültürel kimliğin oluşturulmasında önemli bir imkândır. Yere bağlı olarak gelişen bu anlatılarda kahramanlar, uğruna mücadele ettikleri ideallerini bir manifesto niteliğinde dile getirirler. Destanlar, bu mücadelelerin anlatıldığı en sembolik sözlü ürünlerdir. Milletlerin hayatlarında önemli gelişmelerin yaşanması, destanların oluşması için ilk adımdır. Bu gelişmelerin bir form şeklini alması ise destan anlatıcılarının edebî zevk ve tutumlarıyla gelişir. Türk milleti; tarih boyunca farklı coğrafyalarda var olma mücadelesi vermiş, bu mücadeleyi de destanlarla pekiştirmiştir. Bu anlatıların merkezinde bağımsızlık arzusu yatar. Herhangi bir nedenle bağımsızlıkları tehlikeye düşen Türkler, hür bir yurt için mücadelelerini bu sözlü ürünlere âdeta nakşetmiştir. Böylece anlatılar, bir tür sözlü tarih vesikası olmaktan çıkarak yurt idealinin ortak hafızası hâlini alacaktır. Epik bir destan özelliği taşıyan *Ergenekon Destanı*, özellikle de Millî Mücadele yıllarında ve sonrasında sık sık gündeme gelir. Destanın izleri bugün iki farklı yazılı kaynaktan sürülebilir.

“Ergenekon Destanı, İslamiyet’ten önceki Türk varlığı, tarihi ve kültürü gibi, ancak on dokuzuncu yüzyılın sonunda milliyetçilik bilincinin uyanmasından, Millî Edebiyat cereyanının başlamasından sonra Türkiye Türklerinin ilgisini çekmiştir. *Şecere-i Türk*, Tanzimat Dönemi’nde Ahmet Vefik Paşa tarafından 1864 yılında Türkiye Türkçesine çevrilir.” (Kaya 2006: 111)

Oğuz Han soyunun bir savaş sonrasında sığındıkları dağı dört yüz yıl sonra eriterek özgürlüklerine ve özellikle de terk etmek zorunda kaldıkları yurtlarına dönüşünü anlatır destan. “Dönüş” imgesi, bu doğrultuda yerin korunmasında büyük bir paya sahiptir. Nitekim Ergenekon’un kendilerine dar geldiği ve özellikle de atalarından duydukları kadarıyla ana yurtlarının daha geniş, daha güzel olduğu bilinciyle hareket edeceklerdir. Bu noktadan bakıldığında “hatırlama, yer kimliği oluşturma, bulunduğu yere kendini ait hissetmeme, bulunduğu

mekâna sığmama” gibi unsurların destanın karakteristik özellikleri olduğu açıktır.

İstiklâl Marşı, yer kimliği oluşturmada halk anlatılarının etkisini Ergenekon Destanı’na telmihte bulunarak gösterir. Eserin üçüncü kıtası, yerin çağrışımlarını hem duygu hem de kimlik vurgusu bakımından tamamlar.

...

*Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım.
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!
Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner, aşarım.
Yırtarım dağları, enginlere sığmam taşarım.*

...

Şair, bu kıtaya zamansızlığı -ezeli- vurgulayarak başlar. Tarihsellik vurgusu, geçmişle beraber geleceği de içerir. Türk milleti var olduğu ilk zamanlardan bugüne bağımsız yaşamış, bağımsız yaşayacaktır. Onu bağımsızlığından, yerinden, alıkoyacak kişi olsa olsa aklını yitirmiş bir çılgındır. Kıtanın üçüncü ve dördüncü dizelerinde geniş zaman kipinin kullanılması, bir zaman vurgusunun yanı sıra kararlılığı da içerir. Türkler, nasıl ki bir savaş sonunda Ergenekon adı verilen bölgede kalmışlar ve dağda bir geçit açmayı başarmışlarsa şimdi de kendileri için tayin edilen yere sığmayarak kimliklerini inşa etmeye çalışacaklardır.

Sonuç

Yere ait olma ihtiyacı, biyolojik aidiyetin yanı sıra kültürel unsurların bir aradalığına bağlıdır. Toplumsal bir varlık olan insanın tüm karakteristik özelliklerini bünyesinde barındıran kimlik, yer bilinci ile birleştiğinde yer kimliğini meydana getirir. Bu kimlik, insanın doğuştan getirdiği birtakım özelliklerle pekişerek değişir, gelişir. Aile yoluyla aktarılan tarihsel süreç, yerden kopma ya da ayrılma, mülkiyet, ruhsal çerçeve ve anlatılar; yer kimliğinin kültürel boyutunu oluşturur. Bu özellikler zamanla değişebilir, dönüşebilir hatta kişilere ya da milletlere ait farklı durumların oluşmasına evrilebilir.

Yer kimliğinin oluşturulması edebî bir metin üzerinden takip edilebilir. Bu doğrultuda eser, sanatsal yönünün yanı sıra bilinçli bir inşa

sürecinin öznesi hâline gelir. Marşlar, ülkelerin pek çok ortak noktasını yansıtır. Bireysel aidiyetler, inançlar, yaşantılar ortak bir toprak parçasının üzerinde birleşir. Bu toprak parçası ise sırasıyla mekân, yer, yurt gibi kavramlarla kendini var eder. Bu var oluş süreci, yere sahip olma ve onu koruma ihtiyacıyla âdeta bir manifesto olarak tamamlanır.

Türk milletinin bağımsızlık mücadelesi, *İstiklâl Marşı*'nın kabulü ile somutlaşmıştır. Yer kimliğinin kültürel unsurları, on kıta boyunca farklı dizelerde kendisini göstermiştir. Eser; bağımsızlık, bayrak, vatan kavramlarını “bilinen, belirlenen, tek” bir yer üzerinde tahayyül ederek ortak bir bilinç uyandırmaya çalışır. Bu yer, sınırlı bir yurt algısından çok soyut bir çerçeveye de sahip olmuştur. Eserde kuşaklar arasında aktarılagelen tarihsel boyut, geçmişe dair yaşanmışlıkların tekrarı ile ortaya konmuştur. Bu noktada ezel ve ebet kavramları, bağımsız bir toprak parçasının üzerinde temellendirilmiştir. Böyle bir kimliğe sahip olacak her bir bireyin bulunduğu toprak parçasını tanıması âdeta bir zorunluluk olarak ifade edilmiştir. Topraktan kopmanın bir iradeye dayanmadığı durumlarda hatırlama eylemi bu eserde farklı bir şekilde ele alınmıştır. Bulunulan coğrafyanın terk edilmemesi, terk edilmeyeceği bunda en büyük etkidir. Mülkiyet duygusunun sahiplik ekleriyle sağlandığı eserin neredeyse tamamında ekonomik ilişkiler değil dinî ve millî unsurlar öncelenmiştir. Bayrak, ezan, iman gibi unsurlar bu sahiplenmenin göstergesidir. *İstiklâl Marşı*'nın yer kimliğini oluşturma sürecinde yaşanan dönemin de etkisiyle en çok ruhsal ve dinî çerçeveyi temellendirmeye çalıştığı söylenebilir. Dinî söylem, aynı inancı taşıyan yurttaşların amaçlarını oluşturması bakımından dikkate değerdir. Burada üzerinde dikkatle durulması gereken nokta “cennet” kavramına yüklenen anlamdır. Mekânın yere dönüşme süreci böylelikle dinî bir söyleme dayandırılır. Anlatılara dayandırılan millî kısım ise *Ergenekon Destanı* ile gündeme gelir. Bağımsızlık mücadelesinin yurt özelinde zirveye taşındığı bu anlatıda mücadele kavramı, eserde büyük bir azim ve kararlılıkla ifade edilmiştir.

Milletin bir nesneden hareketle (dağ) algıladığı yer, çağları aşarak günceli yakalamış; ortak bir yer kimliğinin anlatı kısmı böylece tamamlanmıştır.

İstiklâl Marşı, toprak parçasını “yer” hâline getirmede önemli bir adım olmuştur. Bu adım, Türk milleti tarafından kabul görmüş; eser 12 Mart 1921 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin resmî marşı olarak kabul edilmiştir. Yerin bir kimlik kazanma süreci ise böylece tamamlanmıştır.

KAYNAKLAR

BACHELARD, Gaston (2018). *Mekânın Poetikası*, İstanbul: İthaki Yayınları.

GÖREGENLİ, Melek (2010). *Çevre Psikolojisi – İnsan Mekân İlişkileri*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

HEİDEGGER, Martin (2018). *Varlık ve Zaman*, İstanbul: Alfa Yayınları.

KAYA, Muharrem (2006). “Ergenekon Destanı’ndan Yararlanan Eserler Üzerine Bir Değerlendirme”, *Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, İstanbul, s. 111.

KOCAKAPLAN, İsa (2011). *İstiklâl Marşımız ve Mehmet Akif Ersoy*, İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.

USTA, Gülay (2020). “Mekân ve Yer Kavramlarının Anlamsal Açıdan İrdelenmesi”, *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, S. 10, İstanbul, s. 25-30.